

Prof. dr VLADIMIR RAŠKOVIC

DIJALEKTIKA RAZVITKA SAMOUPRAVNIH DRUŠTVENIH ODNOSA OBJEKTIVIZACIJA USTAVA RADA I „RASPODJELA PREMA RADU“ U JUGOSLAVIJI

Razvitak samoupravnih društvenih odnosa u proteklom 30-ogodišnjem periodu tekao je, kao i već po prirodi stvari, adekvatno fenomenima objektivno postojećeg materijalnog sveta, kroz prevazilaženje društveno-ekonomskih protivurečnosti pojačanih teškoćama početništva i „jedinstvenosti“ takvih odnosa u savremenoj istoriji, bez korišćenja iskustava drugih a i bez sopstvenog. Snaga ovog sistema ogledala se, uglavnom, u nadmoćnosti pozitivnog i u kontinuitetu razvitka u optimumu mogućeg. A to znači i preispitivanje stanja: da li su tome pogodovale objektivne okolnosti i da li su subjektivne snage delovale kao pokretačka snaga adekvatnog saznanja (prvenstveno naučnog, pored političkog), racionalne organizovanosti, aktivnosti, društvene odgovornosti sa osnove svog radnog mesta i etičkoj predispoziciji da se i hoće i želi ono što se može, imajući u vidu sopstveni rad, funkciju, položaj.

Progres i rezultati su očigledni, ali ne i uvek optimalni, pa se postavlja pitanje jačanja dejstva subjektivnih snaga u samoupravnom sistemu, u okviru objektivnih društveno-istorijskih okolnosti dosadašnjeg razvoja.

Ovakvo preispitivanje za tok razvoja od 30 godina je neophodno upravo s naučnog stanovišta, kada se danas susrećemo sa znatnim i gorućim problemima i kada dijalektičko-istorijski analiziramo 30-ogodišnji period radi budućeg optimalnog, logičnog i na nauci zasnovanog razvitka.

Očigledno je da već danas prihvaćeni naziv „fenomen samoupravljanja“ dobija u svetu i svoju terminologiju nacionalnih naziva u nekih četrdesetak zemalja sveta: „Joint Consultation“, „Coode-termination“, „Comitte d'enterprise“, „Comissione interne“, „Prodju-

sonsultvag", „Radnički saveti" i slično. A u tome Jugoslavija nije jedina zemlja, ali je na vrhuncu razvoja ideje i prakse samoupravljanja dajući samoupravnom sistemu sadržinsku određenost pre svega u pravu radnih ljudi na raspodeli viška rada, tj. pravo na raspodelu novostvorenih vrednosti od strane njenih stvaralaca — neposrednih proizvođača, radnih ljudi sa osnove svog radnog mesta i od svoje radne organizacije.

Kako i snagom kojih snaga (faktora) se taj „fenomen samoupravljanja" razvijao, u čemu je njegova suština dijalektičkog razvitka, biće potrebne šire analize i studije, upravo sa dijalektičkog stanovišta, i o dijalektici njegovog razvitka, jer su inače mnoge druge studije (dobrim delom pozitivističke prirode) čak danas i obilato date.

Ovom prilikom ističemo, s ciljem skretanja pažnje na najbitnije, da bismo ukorenili dijalektičku logiku u savlađivanju i prevazilaženju protivrečnosti razvitka samoupravljanja i to u dvostrukom smislu.

I. U svetu se s pozicije mesta čoveka — radnog čoveka u procesu rada, lome, uglavnom (pored inače mnogih raznovrsnosti), dva bočna procesa: prvo, usredsređenje na čoveka kao prevashodnosti u odnosu na sredstva rada i predmete rada (sredstva za proizvodnju), što pretežno ispoljava socijalistički sistem kroz proces oslobođenja rada izvođeci radničku klasu u njenom dijalektičkom razvitku od „embriona", ludističkog pokreta i sl., pa preko borbe za svoja ekonomska prava, organizujući se kao klasa kroz sindikalne organizacije s konkretnim klasičnim zahtevima povećanja najamnine, skraćivanja radnog dana, socijalno-zdravstvenog osiguranja i sl. A onda neminovno i kroz borbu za svoja politička prava, počev s jačom aktivnošću od Pariske komune pa preko oktobarske i drugih socijalističkih revolucija sve do savremenog procesa socijalističkog preobražaja društva sa mnogim putevima raznovrsnosti, posrednosti ili manje — veće neposrednosti interesa radničke klase da bi se stalo pred problemom — šta posle zauzimanja političke vlasti: „učvršćenje" njenog klasnog položaja, hipertrofiranje značaja države i njenih institucija ili odumiranja države a time i „klase" u smislu prirodnog udruživanja i asocijacije radnih ljudi uz organizaciju njenih prirodnih i neophodnih institucija u cilju slobodne samoupravne organizovanosti društva.

II. Gledište s mesta čoveka u procesu rada polazi od toga da je on u suštini otuđen za račun profita, slobodne inicijative bazirane i na načelu slobodne neograničenosti privatne svojine i održanja eksploatacije, uz, naravno, „brigu" za kupovnu moć radnog čoveka pa i rekreacije radi produktivnosti, davanje socijalnih prava radi umanjenja otpora, socijalnih kriza i sl. kako se još uvek održava u kapitalizmu i pored svih modifikacija u „procesu socijalističkog preobražaja" koji obuhvata i kapitalistički svet jer je svet ipak jedan i

danas više nego ikad međuzavisan i sudbinski povezan. Snaga komunikativnosti postaje funkcija opstojnosti savremenog društva.

Međutim, forme učešća, odnosno „participacije“ u upravljanju, kako se to obično kaže, evoluiraju dijalektički od najnižeg: „informisanja“, „konsultovanja“, „savetodavnog manjinskog prava“, „manjinskog prava“, „prava upravljanja proizvodnjom“ i, najzad, „samoupravljanja uključujući i raspodjelu viška rada“, kao neosporno sadržinske određenosti sistema samoupravljanja, što je za sada u toku opredmećenja jedino u Jugoslaviji.

Ovime se opredmećuje i zarađa jedna nova sadržina prirodnog osvajanja (dobrim delom evolucionim procesom) spoja čovjeka i oruđa rada (sredstava za proizvodnju) i to paralelno pa i protiv ozvaničenih institucija — „reprezentanata“ radničke klase kao što su sindikati, radničke političke partije, a ponegde čak i „radnička država“ u uslovima njenog posedovanja političke vlasti u ime „radničke klase“.

Ovaj proces razotuđivanja radnog čoveka od sredstava za proizvodnju, danas se više evolutivno i snagom modernog vremena, pritisnutog spletom društveno-ekonomskih okolnosti, odvija i istovremeno protivreći, pa i razbija istorijski okoštale institucije i organizacije koje stoje na strani radničke klase ili protiv nje, nego što bi to bilo već prihvaćeno kao snaga savremenog toka promena položaja radnih ljudi u samom procesu rada.

S opšteg stanovišta, ovaj proces se ispoljava u evoluciji svojine sredstava za proizvodnju i formama „participacije“ radnika u upravljanju, koje su danas prisutne u znatnom delu savremenog sveta.

Samoupravni sistem Jugoslavije je, de facto, vrhunac u dosadašnjem razvoju tog procesa razotuđivanja odnosa čoveka i sredstava za proizvodnju. To je istovremeno i praksa ostvarenja primarnosti čoveka u procesu rada i postavljanju prevashodnosti značaja njegove uloge — da u objektivno mogućoj meri na posredan, ili snagom „reprezentativnosti“ sebi blizak, način određuje uslove rada i da takođe u što neposrednijoj ulozi učestvuje (ili saučestvuje preko „reprezentativnog sistema“) u raspodeli svojim radom postignutih novo-stvorenih vrednosti, odnosno viška rada.

Deklarativno, taj proces je ozakonjen u konstitucionalnim i drugim pravnim aktima. Politički je prihvaćen, u praksi se ostvaruje kroz mnoge protivrečnosti i teškoće, ali teoretski nije dovoljno razrađen, niti je marksističko-analitički, pak, naučno dovoljno zasnovan.

Do nivoa takvog stanja — postignuća tih rezultata u savremenosti — razvoj samoupravljanja se razvijao kroz nekoliko faza, po značaju čak i istorijskih, prevazilazeći dijalektičke suprotnosti stvarane ne samo objektivnim teškoćama i okolnostima, već i subjektivnim slabostima pre svega u neodržavanju adekvatnosti odnosa proizvodnog i stvaralačkog rada i birokratske hijerarhije „reprezentativnosti“ radničke klase koja se razvijala do nekontrolisanih raz-

mera, a što je praćeno najezdom administrativnog rada, formalizma, hipertrofiranim institucijama i odvlačenjem mase ljudi od osnovnih delatnosti i radnih obaveza u „mehanizam formalističkih obaveza“ upravljanja, gubeći osećaj društvene racionalnosti, vremena, logike podele rada i odgovornosti za propuštenim, neadekvatnim i neodgovornim.

To je uticalo na sistem s raznim brzopoteznim i parcijalnim merama i „instrumentima“, tako da su „krpe“ već prekrile platno koje je postalo i samo „krpa“. Ovo je ozbiljan problem. A to je prouzrokovano, pored ostalog i pre svega, nesagledavanjem i neodržavanjem racionalnosti na nauci zasnovanog odnosa proizvodnog i neproizvodnog rada, odnosa stvaralaštva i reproduktivnog rada a što je za posledicu imalo u nečemu čak i prevagu značaja birokratije koja ugrožava sistem. A to se odrazilo i na subjektivnom faktoru.

Stvaralačke snage su doživele u mnogome podređenost za račun politokratije, forumaštva, besplodnog sastančenja i rasipništva vremena bez osećaja za snagu izdržljivosti ekonomskog oslonca svemu tome, tj. udruženog rada da sve to nosi na svojoj grbači. (Šta to znači npr. kada jednoj fabrici čokolade od dvanaest okcadi njene jedinice proizvoda ostaje samo jedna dvanaestina a sve ostalo „jedu“ spoljni faktori).

To se naročito ispoljava od 1963. godine, od tadašnjeg Ustava, usled neprimenjivanja principa o „jedinstvenim kriterijumima i mjerilima rada i rezultata rada“. Klasni neprijatelj nas je uplašio „jedinstvenošću“ (što nema ničeg zajedničkog) unitarizmom, centralizmom, birokratizmom i sličnim baucima da bi nas gurnuo u liberalizam, anarhizam, javašluk, uravnilovku „prava“ bez obzira na obaveze.

I tako nas je u dijalektici razvitka počelo da prati ubeđivanje i predviđanje „da samo još ovu godinu treba izdržati a iduća će biti još teža“... da bismo se iz tih teških godina teško izvlačili sve do danas.

Tako je došlo i do pohlepe u raspodeli radi potrošnje da bismo postali po logici pomodarstva „potrošačko društvo“ ugledajući se na zapad, ali ne i sa primerom na njihovu organizaciju, proizvodnju, produktivnost rada i radnu disciplinu.

Došlo je do nelikvidnosti privrede a sa time se u posledičnosti spuštamo još dalje do „fenomena gubitaka“ koji i sada iznose oko 17,5 milijardi dinara. Pa onda nezaposlenost, inflacija, učestalo dizanje cena, permanentni platni deficit, a u političkoj sferi „reprezentativnost“ u strukturi i regionalnom umesto kvaliteta saznanja, stručnosti i iskustva, snazi intelektualnog rada koji ustupa mesto socijalnoj demagogiji kod fizičkog rada kao da ovaj rad i nije „socijalistički.“

Kada se analizira 30-ogodišnjica razvitka samoupravljanja mora se pod sud objektivne i naučne analize podvesti sve to iskustvo

prošlosti radi pouke, a u cilju društvene mobilnosti i budućeg pozitivnog toka kretanja u osnovi čega treba da stoji svesni, saznajni faktor i adekvatna akcija na osnovu toga.

Dosadašnji razvoj sistema radničkog i društvenog samoupravljanja prošao je nekoliko faza, u osnovi istorijskih, po svom značaju, iz kojih „raspodela prema radu” proizilazi kao zakonomerna posledica i najveći domet sadržinske određenosti samoupravnog sistema u njegovom biću i postojanosti.

Prva faza radničkog samoupravljanja mogla bi se, dijalektički rasuđujući, označiti od donošenja Zakona o predaji državnih privrednih preduzeća na upravljanje radnim kolektivima (27. juna 1950) do stvaranja Veća proizvođača u organima narodne vlasti — srezovima, republikama i federaciji (1952) a kasnije (ukidanjem srezova) i opštinama.

Druga faza: od 1952, od stvaranja veća proizvođača pa do organizacije komunalnog sistema i društvenog samoupravljanja (1955) u ostalim oblastima društvenog života (zdravstvenim, prosvetnim, naučnim, kulturnim, socijalnim i drugim institucijama).

Treća faza: od 1955, od stvaranja komunalnog sistema i društvenog samoupravljanja do donošenja zakonskih odredaba (1957) o pravu samoupravnih organa na participiranje i raspodelu dobiti, odnosno suverenog prava u raspodeli čiste dobiti preduzeća kojim upravljaju.

Četvrta faza: od 1957, od prava samoupravljanja organa radnih kolektiva u raspodeli do donošenja Ustava 1963. i postavljanja neposrednog proizvođača — radnog čoveka kao osnovne vrednosti socijalizma i suverenog nosioca prava raspodele čiste dobiti preko svojih samoupravnih organa, odnosno raspodele svojim radom novostvorenih materijalnih vrednosti. Sledeća faza bila bi privredna i društvena reforma (1965) kao proces prestrukturiranja i modernizacije privrede, zatim donošenje novog Ustava (1974) i na osnovu njega Zakona o udruženom radu kao fundamentalnih dokumenata za doslednost razvoja sistema samoupravljanja.

U svemu tome, raspodela znači najviši domet u dosadašnjem kontinuitetu razvoja sistema samoupravljanja i uobličavanja njegove fizionomije sadržinskih socijalističkih društvenih odnosa baziranih na neotuđivim samoupravnim pravima radnih ljudi — neposrednih proizvođača.

Raspodela, prema tome, ima višestruki smisao: teorijski, praktični društveno-politički, pa i istorijski u procesu razvoja sistema „asocijacije neposrednih proizvođača“.

Doslednost raspodele prema radu predstavlja, u stvari, izraz nejednakosti ljudi u smislu njihovog nejednakog doprinosa društvenom radu posredstvom ličnog rada fizičkog ili intelektualnog, svejedno. Pravo jednakosti raspodele prema radu — nagrade pre-

ma radu, uslovljeno je u osnovi samo jednakošću socijalističkih društvenih uslova i socijalističkih etičkih principa, što istovremeno znači pravo prirodne nejednakosti između ljudi, odnosno njihove fizičke ili intelektualne nejednake sposobnosti i nejednake aktivnosti u smislu sopstvenog doprinosa društvenom radu.

Međutim, da bi se to pravo raspodele ostvarilo, neophodna je, pre svega, objektivizacija ustava rada u smislu društvenog vrednovanja rada, eliminisanja po osnovu „rezultata rada“ svega onog što nije delo živog rada i određivanja objektivnih društvenih kriterijuma i merila rada. To je u istoriji jugoslovenskog samoupravnog sistema bilo dato u Ustavu od 1963. godine (član 11), ali je neadekvatno primenjivano u društvenoj praksi. A istovremeno je to bilo potiskivano parcijalnim „instrumentima“ mere rada posebnih radnih subjekata, što je vodilo u subjektivizam i negiranje objektivnih merila rada. U praksi je to imalo kao najnegativniju posledicu čak i „eksploataciju“ u smislu „za isti rad različita nagrada, za različit rad ista, pa čak i za manji rad veća nagrada“. A to upravo potire suštinski smisao, namere i sadržinu samoupravljanja s nedoglednim posledicama pasivizacije, nezadovoljstva, podstreka egoizma pa i anarhizma i socijalizmu tuđih normi ponašanja kada se radi o čoveku kao, u Marksovom smislu, konkretnom radnom čoveku.

Pod uslovom da se čvrsto stoji na određenosti objektivizacije uslova rada, onda sledi, takođe, veoma važan i kapitalan problem, a to je mera rada radne zajednice i individue — čoveka u sasvim preciznom, konkretnom smislu — radi doslednosti primene principa „nagrade prema radu“.

Otuda je veoma važan problem merljivosti radnog uspeha radnih organizacija u stvaranju novostvorene vrednosti, neto produkta, tačnije, čistog dohotka koji one raspodeljuju suvereno, na osnovu realizacije u novčanim ekvivalentima, što, u stvari, izražava elemente produktivnosti rada i to u zdravim i pravilnim ekonomskim odnosima, pre svega u odnosu minulog i živog rada.

To znači da u neto produktu minuli i živi rad sačinjavaju osnovne elemente suverenih prava u unutrašnjoj raspodeli. Neto produkt je rezultat „unutrašnjeg“ rada, te se otuda javlja kao posledica odnosa angažovanog i utrošenog minulog i živog rada. I opet, s druge strane, znači da je neto-produkt onoliki i onakav koliki i kako je utrošen minuli i živi rad u svom međusobnom odnosu — u procesu rada.

Postavlja se, međutim, pitanje kako sada meriti utrošak Mr i Žr*, akumuliranog u konkretnom i materijalizovanom izrazu — neto produktu. Tu je ekonomska teorija neosporno dala razgranatu mre-

* Mr — minuli rad,

Žr — živi rad,

Nr — nagrada prema radu,

P — produktivnost rada.

žu kriterija i pokazatelja, ali se oko njih i danas vode polemike i iznose protivrečna mišljenja, pa otuda nastaju i razne posledice u njihovoj praktičnoj primenljivosti. Međutim, ovde će biti izloženi pokušaji odgovora na to pitanje sa sociološko-ekonomskog stanovišta i to više na liniji sinteze opšteznačajnog, negoli, pak, detaljno analitičkog.

Prvo, treba imati u vidu da se osnovna merljivost rada izražava na liniji odnosa $MR + \dot{Z}r = Nr$. Ovde se apstrahuje društveni proizvod kao šira dimenzija utroška Mr i $\dot{Z}r$, jer nas interesuje samo neposredna raspodela neto produkta, odnosno čistog dohotka koji se raspodeljuje na osnovu suverenih prava radnih zajednica.

Osnovna merljivost tog međusobno uravnoteženog odnosa $Mr + \dot{Z}r = Nr$ jeste P (produktivnost rada). Polazi se od osnovne načelne intencije — što manji utrošak Mr i $\dot{Z}r$ radi što *veće, kvalitetnije i po asortimanu raznovrsnije proizvodnje, u što lakšim i povoljnijim uslovima, i u što kraćem vremenskom intervalu.*

To je, inače, većito i neprikosnoveno pravilo, cilj, želja, čije je sveobuhvatne komponente teško sinhronizovati i u praksi maksimalno izraziti. Neuravnoteženo odražavanje makar jednog od ovih elemenata, dovoljno je da uslovi neposredne reperkusije na produktivnost rada, te da se subjekat — radna zajednica u odnosu na drugu, nađe u nepovoljnijem položaju koji tržište, odnosno zakon vrednosti (bez obzira na to da li u svom čistom kapitalističkom ili u modifikovanom vidu u uslovima socijalističke planske privrede — naročito liberalizovane) ne oprašta, već nameće svoje sankcije koje, u direktnom izrazu, pogađaju nivo ličnih dohodaka i ekonomsku mogućnost ravnopravnog partnerskog razvitka jedne radne organizacije u odnosu na drugu i druge.

Na liniji opšte merljivosti produktivnosti rada u okviru jednog preduzeća, u odnosu na druga, a to znači na merljivost produktivnosti rada na radnom mestu pojedinca, ističemo značaj dijalektičkog odnosa faktora proizvodnje u smislu jednakosti s raspodelom, odnosno jednakosti s koeficijentom poslovnog uspeha u odnosu na količinu, vreme, asortiman i kvalitet kroz minuli i živi rad i u odnosu na prosečnost uslova rada (objektivizirajući faktor), što sve skupa znači jednakost u odnosu na nagradu prema radu.

Posebno su značajni uslovi rada koji su svedeni na prosečan nivo a koji imaju dvostruki smisao. Oni se posmatraju kompleksno s organizacionog, tehničko-tehnološkog, kadrovskog i, pre svega, higijensko-zdravstvenog stanovišta. I, drugo, oni sobom znače društveno-ekonomski determinisanu objektivizaciju merila i kriterija rada, zasnovanu na sadržinskoj određenosti društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, plansko-usmeravajućem privrednom i opštedruštvenom razvitku i jedinstvenošću jurisdikcije i zakonskih regulativa.

Neophodno je skrenuti pažnju na to da je objektivizacija uslova, merila i kriterija ne samo društveno-ekonomski preduslov sa-

držinske određenosti „nagrade prema radu“, odnosno „nagrade prema rezultatima rada“, već i ustavno načelo, koje u društvenoj praksi ne nalazi uvek preciznu i adekvatnu primenljivost. Jer, „jedinstvenost uslova i merila“ obično se podređuje raznovrsnosti i konkretnoj uslovljenosti procesa rada radnih zajednica. A radi se upravo o „jedinstvenosti“ na osnovu koje je moguće odrediti adekvatnu „nagradu prema radu“ s prosečne startne osnove, odnosno ekvivalentnog doprinosa živog rada društvenom radu, kao i na osnovu toga društveno celishodnih relacija u odnosu društvenog i ličnog. U Ustavu se o tome proklamuje sledeće: „Proizvod društvenog rada ostvaren u radnim organizacijama, kao osnova društvene reprodukcije i zadovoljavanja društvenih potreba i ličnih i zajedničkih potreba radnih ljudi, raspoređuje se u okviru jedinstvenog sistema raspodele i na osnovu jedinstvenih uslova i merila kojima se obezbeđuje društvena reprodukcija, raspodela prema radu i društveno samoupravljanje.“**

Prema tome, upravo jedinstvenost uslova i merila, odnosno objektivizacija uslova privređivanja i mera rada obezbeđuju „subjektivnu raznovrsnost“ u doprinosu društvenom radu posredstvom ličnog rada i na osnovu toga jedino sadržinski pravilnu i pravednu „raspodelu prema radu“, tačnije „raspodelu prema rezultatima rada“. Van toga, „raspodela prema radu“ je samo delimična uz, *de facto*, raspodelu prema „uslovima“, „položaju“ i sl.

Na osnovu „jedinstvenih uslova i merila“ moguće je — uz adekvatnu „raspodelu prema radu“, odnosno subjektivnu diferenciranost različitih doprinosa društvenom radu — pravilno odrediti odnose u raspodeli između, pre svega, „društvenog“ i „ličnog i zajedničkog“ u radnoj organizaciji, a zavisno od produktivnosti rada, poslovnog uspeha i rezultata rada uopšte. To je društvena praksa životnom snagom neumitno postavila u dosadašnjem razvitku sistema samoupravljanja, čemu se subjektivističke tendencije — uzurpirajući primamljivost „raznovrsnosti“ i „demokratske širine“ — u stvari, suprotstavljaju ne samo duhu već i slovu Ustava u kome se o tome kaže sledeće: „Za zadovoljenje ličnih i zajedničkih potreba radnih ljudi radnoj organizaciji pripada deo ostvarene vrednosti proizvoda srazmerno proizvodnosti rada radnih ljudi i zavisno od poslovnog uspeha radne organizacije u neprivrednim delatnostima — srazmerno rezultatima rada u zadovoljavanju društvenih potreba“***

A proizvodnost rada je jedino merljiva na osnovu „jedinstvenih uslova i merila“ u okviru jedinstvenog sistema raspodele, kako Ustav proklamuje, te, prema tome, neopravdano odstupanje od toga nije samo prenebregavanje zahteva socijalističke društvene prakse bazirane na društvenoj svojini sredstava za proizvodnju, već i nepoštovanje ustavnih načela.

** Raniji Ustav (1963) čl. 11.

*** Ibid.

Jedino na osnovu takve objektivizacije uslova, merila i kriterija, radne zajednice se postavljaju u objektivno jednak položaj, te se istovremeno izražava i njihov jedinstven (ili, bar podjednak) odnos prema društvenoj zajednici. Tehnički je, onda, lako regulisati odnos radnih zajednica i društva kao celine u duhu jedinstvenog sistema, a u srazmeri njihovog doprinosa društvenom radu. Ili, s druge strane, uslovi rada (Ur) se mogu svesti na minimum (određeni jedinstvenim merilima), te bi, tako, društvena zajednica mogla da ubira sve ono što je iznad tog minimuma za društvenu akumulaciju, a radi uravnoteženog razvoja ostalih, objektivizacije društveno-ekonomskih uslova svih u cilju materijalne intervencije i podsticaja onih radnih zajednica koje zaostaju iza uravnoteženja opšteg privrednog razvitka zemlje. U tom smislu se izražava neophodnost primene isprobanih instrumentarija „zahvata“ za račun društvene zajednice, kao što su razne rente (tehnička, rudarska, prirodna, tržišna — konjunktura i dr.).

U realizaciji osnovnog cilja raspodele prema radu, kao akcionom podsticaju, socijalističkom principu samoupravnog sistema, pa i zakonu naših društvenih odnosa, prethodi izvesna preduslovljenost, nešto, znači, što je prethodno objektivno dato, a, s druge strane, i nešto što se javlja u posledičnosti, u post-festum poziciji, i što sve skupa čini određenu celinu sistema raspodele prema radu.

Poziciji načela raspodele prema radu prethodi proces oslobođenja rada i sloboda rada. Do toga je, uopšte uzevši, jugoslovenski društveni sistem u određenom smislu već doveo revolucionarnim preobražajem društva, socijalističkom izgradnjom i istorijskim razvojem sistema samoupravljanja. Raspodela prema radu je najveći domet ostvarenja prava neposrednih proizvođača ne samo da upravljaju, već i suvereno raspodeljuju rezultate svoga rada — čist dohodak, materijalizovan višak rada.

Pored tih opštih tekovina, — na društvenoj liniji postavlja se pitanje: da li je postignuto oslobođenje i sloboda rada i u strukturalnom pogledu, u smislu adekvatne aktivizacije fizičkih i intelektualnih sposobnosti i radne naklonosti svakog radnog čoveka? Da li je čovek u onoj profesiji koja mu najviše odgovara po svojim prirodnim naklonostima i fizičkim i intelektualnim sposobnostima, prema svojoj volji i raspoloženju da pruži najviše od sebe? Da li se time realizuje prioritetni princip: od svakoga prema sposobnostima — realnim, fizičkim i intelektualnim, na osnovu kojih, u procesu sopstvene aktivizacije, čovek može najviše da doprinese društvenom radu.

To je neobično važno pitanje. Jer, zamislimo samo koliko ljudi radi onaj posao koji im, s obzirom na kvalifikacije i sposobnosti, ne odgovara, ali iz ekonomske nužnosti moraju da se povinuju poslu koji imaju. U takvom radu se ne koriste svi potencijali čoveka, osobito s gledišta kvaliteta rada i stvaralačkih dostignuća.

Međutim, pod pretpostavkom da je taj preduslov zadovoljen te da se radni čovek našao kao svoj u svome u pogledu profesije koja mu najviše odgovara, onda dolazi pitanje njegove aktivizacije, radnog angažmana, pa čak, ako je moguće, i precizno naučnog spajanja sposobnosti njegove žive radne snage sa sredstvima rada — radi što veće produktivnosti rada.

Dolazi zatim neobično važno i delikatno pitanje o smislu pravednosti i pravilnosti raspodele koje, samo po sebi, znači i osnovni elemenat za rasuđivanje o raspodeli, a to je mera rada. Jer, upravo zato što se mera rada ne sagledava na egzaktn način, i proizilazi niz nesporzuma, neadekvatnosti pa i nepravde u realizaciji nagrade prema radu. Ali kako meriti rad, s obzirom na to da je rad vrlo različit, da poseduje mnogobrojna svojstva, karakter, sadržinu. To je neobično složen problem.

Rad se ispoljava kao proizvođan i neproizvođan, odnosno vezan za materijalnu proizvodnju ili za uslužne društvene delatnosti. Pojavljuje se i kao apstraktan i konkretan, merljiv i teško merljiv, dakle, rad koji se može kvantificirati i rad čija je osnovna poenta na kvalitetu. Ako se u svemu tome ne sagleda i pronađe prava mera rada, onda neizbežno dolazi i do neadekvatne raspodele prema radu, ma koliko ona bila brižljivo i savesno sprovedena. Jer, jednakost između ljudi se i sastoji u tome, kako kaže Engels „što se merenje vrši jednakim merilom — radom“.*

Pa, ipak, i uz sve teškoće oko merljivosti živog rada, može se ukazati na izvestan spektar pokazatelja koje neizbežno treba uključiti radi egzaktnosti vrednovanja živog rada. Tako, na primer, polazeći od određenog reda i prioriteta, nužno se nameću sledeći pokazatelji.

U prvom redu to je znanje koje treba da bude prioritetan faktor. Jer, kako bi se, na primer, mogao zamisliti jedan lekar, profesor, inženjer ako ne udovoljava, prvenstveno, tom osnovnom zahtevu. A znanje može da se meri dvostrukim pokazateljima: školskim kvalifikacijama, koje su društveno normirane, i iskustvom stečenim radom. To je, u stvari, i nerazdvojna celina i nužno se sagledava u međuzavisnoj povezanosti.

Drugi faktor je radna angažovanost, znači rad, odnosno opredmećenje znanja u radu a u tome, takođe, postoji višestruka merljivost u smislu napora i to, pre svega, fizičkog i intelektualnog obostrano, ili fizičkog ili intelektualnog.

Treći faktor su uslovi rada — u prvom redu zdravstveno-higijenski, onda tehničko-organizacioni.

Četvrti, višestruka odgovornost radnog čoveka na radnom mestu, a to je u prvom redu odgovornost društveno moralne, zatim materijalne i sl. prirode.

* Marks — Engels, Izabrana dela II, Kultura, Bgd., str. 14.

Peti, u merljivost rada treba, u određenom smislu, uključiti i inicijativnost radnog čoveka, njegovu preduzimljivost, odnosno svestrano zalaganje na unapređenju delatnosti radne zajednice čiji je član. To je, u stvari, ona oblast vidnog izraza vrednoće i elana čoveka u radnoj mobilnosti ljudi svoje radne zajednice koja bi u socijalizmu trebalo da bude naročito naglašena.

Šesti, odnos i stav čoveka prema drugima, na radu i u razvoju socijalističkih društvenih odnosa, radi radne i društvene mobilnosti na zajedničkom poslu.

Neosporno je da ima i drugih elemenata, zavisno od konkretnih uslova rada i delatnosti radne zajednice, koje je teško sintetizovati. No, i navedeni činiooci opšteg značaja mogu se manje-više naći kao zajednička osnova i sadržina na svakom radnom mestu, u manjoj ili većoj kohezioj snazi i odnosima.

Međutim, ako je pri svemu tome merljivost rada obuhvaćena precizno i tačno, onda je „nagrada prema radu“ samo pitanje doslednosti njenog ostvarivanja u objektivno datim društveno-ekonomskim uslovima našeg sistema.

I obratno, nedoslednost u tome je, dakle, pitanje društvene odgovornosti njenih nosilaca.

Raspodela prema radu postaje, znači, nešto prirodno i, tako reći, samo od sebe dato. Ona, uz dobru volju i moralnu doslednost radnih ljudi, dolazi — post festum, kao posledica prethodno opredmećenih njenih uzroka i faktora u sticanju dohotka i kao ekvivalentna vrednost za uloženi rad, tj. društveni doprinos posredstvom ličnog rada.

Upravo, usled neadekvatne merljivosti rada i odsustva jedinstvenih kriterija i merila rada, odnosno rezultata rada kao doprinosa društvenom radu, ili usled nedoslednosti u primeni tih kriterija i kada su postojali, raspodela je postala prioritetan problem ove zemlje i izaziva nesagledive protivrečnosti. A to je ono što se već danas javlja i sa najviših političkih foruma ističe kao goruća problematika „da više trošimo nego što proizvodimo“ i „da se realni lični dohoci dižu iznad proizvodnje i produktivnosti rada“. Takvo stanje je veoma negativno, nelogično i sa dijalektičko-logičke tačke rezonovanja neshvatljivo i nemoguće.

Suprotno tome, neophodno je shvatiti kohezionu snagu i organsku povezanost odnosa proizvodnje-produktivnosti i raspodele.

I. Upravo, proizvodnja-produktivnost-raspodela predstavljaju dijalektičku međuzavisnost odnosa u materijalnoj osnovi jednog društva. Teorijski, istina, više političko-agitatorski nego naučno-racionalno, raspodela se, doduše, povezuje s proizvodnjom i produktivnošću rada.

Međutim, odmah iza toga ne stoji konstantno, dosledno niti zakonski fiksirano — da se u jugoslovenskom društvu ne može raspodeljivati (a to znači niti trošiti) ono što nije proizvedeno, niti se

može povećavati raspodela ukoliko to ne odgovara produktivnosti rada* a ako se ne želi zaduživanje i prezaduživanje, nominalno povećanje cena, itd. na osnovu posebnog položaja (čak i monopolističkog) neke radne zajednice ili čak i izvesne anarhističke tendencije. Prema tome, odnos proizvodnja — produktivnost — raspodela, jeste stvar zakonomernosti, a ne ubeđivanja, nečije dobre volje i svesti ili ne. Marks je jasno rekao da se raspodeljuje ono što se proizvodi.

Ništa se tu ne može dodati. I u društvu, kao i kod čoveka pojedina, važi ista logika i ista zakonomernost — troši se onoliko koliko se ima. Stvar je, znači, samo u doslednosti, a ne u nepoznatom, nedokazanom, naučno nezasnovanom.

Otuda, obim proizvodnje i nivo produktivnosti rada nužno determinišu i nivo raspodele. A zavisno od doprinosa društvenom radu posredstvom svog ličnog rada i zavisno od svoje aktivnosti na osnovu umnih i fizičkih sposobnosti, proizilazi adekvatna, tačna, precizna i pravedna „raspodela prema radu“. Od ove zakonomernosti nema odstupanja u pravoj i doslednoj socijalističkoj politici dinamičkog ekonomskog razvitka i izgradnje doslednih socijalističkih odnosa. To, isto tako, znači da se celina ovih odnosa ne može razbijati niti hipertrofirati značaj jednog na račun drugog i obratno.

No, ako se, pak, pod bilo kojim okolnostima razdvajaju delovi od te, inače „organske“ celine, onda treba imati u vidu šta je primarno i sadržajno u odnosu na sekundarno i posledično, a to je proizvodnja pre svega i iznad svega. Jer, preterano akceptiranje značaja raspodele izraz je i siromaštva. U obilju proizvodnje materijalnih dobara raspodela bi mogla da ima elastičnije dimenzije, već i po onoj logici „iako više za druge, dovoljno je i za mene“.

Međutim, ipak, ni u tu stranu se ne treba upuštati već se konstantno i dosledno držati zakonitosti, međusobne povezanosti i odnosa: proizvodnja — produktivnost — raspodela. Svako odstupanje može da dovede do ekonomskih disproporcija u privredi i do deformacija u društvu s obzirom na to da se u dijalektičkom odnosu raspodela javlja kao posledica materijalne proizvodnje, uvek kao post festum proizvodnje. Raspodeljuje se ono što je proizvedeno, te je ona istovremeno i funkcija proizvodnje.

Mogućno je, u određenom smislu, raspodeljivati i ono što nije neposredno proizvedeno, ali to mora biti pozajmljeno, pod pretpostavkom da će u perspektivi biti proizvedeno. Takav vid raspodele uvek izaziva izvestan rizik zaduženja — da li će biti proizvedeno i vraćeno i pod kakvim uslovima kao što je slučaj sa kreditima, pozajmicama i sl. U pozitivnom, oni mogu da utiču na razvoj određene startne osnove proizvodnje. U negativnom to može da utiče u degresivnom smislu.

* Konstantno je prisutna pojava da društvena potrošnja često prevazilazi nivo proizvodnje i produktivnosti rada, izazivajući deformacione tendencije ekonomskog razvitka što je karakteristično, upravo, i za postojeći period.

Zato za normalne odnose — proizvodnja i raspodela, raspodela je posledica proizvodnje, te se otuda direktno izražava međuzavisni odnos proizvodnja-raspodela istog obima i istog intenziteta.

II. Raspodela iznad proizvodnje i produktivnosti rada značila je: a) mesto ustavne odredbe da „uspeh kolektiva zavisi od uspeha svih pojedinaca i uspeh pojedinaca se realizuje kroz uspeh kolektiva“ i b) u mesto da „društveni i materijalni položaj radnika zavisi u samoupravnom društvu od njegovog rada i rezultata rada“, u praksi se ispoljilo sledeće:

— permanentna borba za stabilizaciju, protiv nelikvidnosti i gubitaka (koji još i danas sačinjavaju 17 milijardi dinara), a što je značilo neizlaznu liniju razvitka;

— inflacija i znatan procenat nezaposlenosti takođe je značilo neizlaznu liniju razvitka;

— nekontrolisane investicije i disproporcija u investicionoj politici za račun neprivrednih i nerentabilnih;

— deficit platnog bilansa kao izraz niske produktivnosti rada;

— prezaduživanje u inostranstvu (koje danas zabrinjava i naše unučice) kao neminovnost u takvoj situaciji;

— odliv radne snage u inostranstvo kao izraz neminovne nezaposlenosti u domaćoj privredi;

— borba za uravnilovku i prava bez adekvatnih obaveza kao ustupak socijalnoj demagogiji i suprotnosti ustavnom načelu o mestu i položaju čoveka u samoupravnom društvu na osnovu njegovog rada i rezultata rada;

— nekontrolisan, neočekivan i u svetu nepoznat tako intenzivan odliv radne snage sa sela u grad, kao, pored ostalog, i izraz „privilegije“ industrije i grada i zapostavljanje sela i poljoprivrede;

— zaostajanje poljoprivrede, skok cena poljoprivrednih proizvoda i, kao posledica toga, udar pa i izvesno osiromašenje životnog standarda vezanog za životne namirnice, a takođe nenormalna skupoća hrane i skok cena poljoprivrednih proizvoda, i sl.

— bežanje iz privrede u vanprivredne delatnosti kao izraz protivrečnosti proizvodnog i neproizvodnog rada i kao deformacija u smislu odnosa „za lakši posao veća nagrada“;

— nagli porast administrativnih delatnosti, formalizam u donošenju odluka i sl. na račun stvaralačkog rada i kao posledica nekontrolisanog odnosa prema razvoju birokratije;

— isticanje dohotka i dohodovnih odnosa kao izraza manje-više svih vrednosti, poslovnosti, a onda i nekontrolisanog povećanja dohotka faktorom cena i drugo.

Izlaz iz svega ovoga je u doslednosti razvoja socijalističkih samoupravnih odnosa, a u tome kao jedini spas je dejstvo subjektivnog faktora sopstvenim primerima na svim lestvicama društvene

podele rada. A to se postiže pravim ljudima na pravom mestu i snagom subjektivnih faktora. Jer, danas posle četiri decenije revolucionarnog preobražaja imamo na desetine hiljada školovanih, sposobnih i talentovanih raznovrsnih kadrova koji autoritativno mogu da ponesu teret društvenog razvitka na svojim leđima i svojom pameću.

Praktično, to znači: potrebna nam je veća pregršt znanja — stručnog, naučnog i radnog iskustva na odgovornim radnim i reprezentativnim mestima da bi subjektivne snage stvaralački mogle da deluju i da uz ključeve „strukturalne i regionalne” nađe svoju prioritetnost znanje, rad, odgovornost i stvaralaštvo.

Zato su nam danas društveni moral i društvena pedagogija potrebni više nego ikad; a subjektivne snage određenije u doslednoj kadrovskoj politici da bi ono što je često proklamovano već jednom našlo i praktično opredmećenje kao što je npr. eksplicitni stav Predsedništva SR Srbije od jula ove godine gde se, upravo, o tome kaže: „Potrebno je dosledno razvijati svest u tome da politička funkcija ne može da bude ničiji monopol — uz naglasak da se na sva radna mesta moraju birati kadrovi prema sposobnostima i radnom doprinosu“. Jer, dobrim delom se dosada kadrovska struktura okretala oko istih ljudi, a ne po „uzlazno-nizlaznoj“ liniji od radnog mesta ka političkoj funkciji i obratno, što je stvaralo psihologiju u javnosti o suštinskoj nepromenljivosti a kod tih „subjekata“ o njihovoj političkoj obdarenosti i većitoj nadređenosti. Posledice toga su demobilizacija u političkim akcijama, pasivna odbojnost, probuđivanje egoističkih interesa i, kao najgore, desocijalizacija.

Zato danas moramo, na osnovu mnogo čega nataloženog, da postavimo pitanje: Ako je čovek pokretačka snaga razvitka u socijalizmu, šta onda pokreće čoveka — šta je njegova pokretačka snaga? Altruizam je sistem moralnih normi i vrednosti u socijalizmu. Ali šta čoveka goni u egoizam, inače karakterističan za klasnu istoriju i eksploatatorske društveno-ekonomske sisteme? Šta čoveka okreće od altruizma ka egoizmu i od egoizma ka altruizmu, to je životno pitanje trenutka u kome se nalazimo i u kome se nalazi naše društvo.

Zar smo to doživeli zbog loših primera primernih, da danas pozivamo na rad, na veću proizvodnju, ako je već socijalističko samoupravno društvo predisponirano i po svom konstituensu zasnovano na radu. I zašto danas naš čovek za jednu trećinu radi manje nego u kapitalizmu, a teži prećicom da dođe na nivo potrošačkog društva kao što je to slučaj u razvijenim kapitalističkim zemljama ali baziran na daleko većoj proizvodnji i produktivnosti rada?

Možemo li bar za momenat, a zašto ne i trajno, da prioritete ključeva „strukture“, „regiona“ i sl. ustupimo u kadrovskoj politici stručnosti, sposobnosti, pameti, poštenju, radu, a uz to onda sasvim prirodno i paralelno s tim i odnosu prema strukturalnoj i regionalnoj reprezentativnosti.

Potreban je tu zaokret i već je krajnje vreme da nas ne bi pratile posledice koje su inače već tu, a to znači potrebni su društveno-etički i materijalni stimulansi za rad, izmena odnosa i ponašanja prema radu i stvaralaštvu koji nam je vreme već nabacilo kao važnost prioritetnog značaja upravo tog vremena u kome se nalazimo. Izgubiti to vreme znači povraćaj unazad i otkidanje od života. Tu neodgovornost ne sme niko preuzeti kao ni potpisivanje kapitulacije ove zemlje.

Doslednost u tome je etičko svojstvo, a etika je bitna karakteristika civilizovanog čoveka i bića samoupravnih društvenih odnosa.

Prof. dr. VLADIMIR RAŠKOVIĆ

THE DEVELOPMENT OF SELF-MANAGING SOCIAL RELATIONS AND
THE „DISTRIBUTION ACCORDING TO WORK“ IN YUGOSLAVIA

Summary

The development of socialist social relations has kept pace with prevailing material conditions during the last thirty years, overcoming thereby socio-economic contradictions, which were pronounced because of initial difficulties and the lack of any experience.

Positive flows of development are apparent. However, the question is whether subjective forces have made use of all the achievements.

Such a re-examination is inevitable at the moment when the development lasting for 30 years is analyzed for the sake of the future optimum development based on science.

The „phenomenon of self-management“ with its national terminology in abt. forty countries of the world has developed most in Yugoslavia. Of all different forms of participation and self-management in the world, including „information“, „consultation“, „the minority right of management“, the very essence of this system the right to manage production including the right to participate in the distribution of newly created values, has been achieved only in Yugoslavia. This is why „the distribution according to work“ is the classical socialist principle underlying relations of production.

Self-management developed in a sense from the Paris Commune over the October Revolution to the present-day socialist transformation of the world in order to overcome the man's alienation from means of production and to declare his natural right to determine the technique and technology of work in a new way, to develop socio-economic relations, to change the character of relations of production and to implement the socialist principle of payment according to work.

Problems underlying conditions of labour have become manifest in the historical development of the system of self-management from 1950 onwards — through the Council of Producers (1952), the communal system and the social self-management in non-economic activities (1955), through the workers' partial rights in distribution (1957), the new Constitution (1963), the economic and social reform (1965), the existing Constitution (1974) and the Law of Associated Labour.

The measure of work of the working community in the sense of equality of production and distribution and the business success of the working community as regards the amount of units produced, the time, the assortment and quality of past and human labour — this is the normal and justified payment according to work. The following factors are also extraordinarily important as measure of human work: knowledge, the materialization of knowledge in work, conditions of work (particularly health and hygiene); responsibility at work (particularly the social and moral responsibility); the initiative (creativity) and relations at work aimed at the further development of socialism.

The inadequate consideration of these problems strengthened negative forces in the overcoming of contradictions in the development of self-management, whereby the program of distribution has remained the main problem of this country, resulting in lust for money, in a frequent and abnormal price rise, in a low labour-productivity, in a deficit of payments, in the migration of workers abroad, in an unexpected inflow of peasants to towns and even in unwarranted social differences etc.

A solution could be found if all the work places were occupied by people having the necessary knowledge, experience, abilities, responsibility, satisfying also „structural“ and „regional“ requirements, which are, of course, important, but should not be given the priority.

Only the consistent implementation of what has been said above may result in the improvement of the system of self-management with the payment according to work as a basic principle. However, income is not the only factor that counts under self-management, which is an altruistic system of values and self-managing social relations.

Проф. д-р ВЛАДИМИР РАШКОВИЧ

ДИАЛЕКТИКА РАЗВИТИЯ САМОУПРАВЛЕНЧЕСКИХ
ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, ОБЪЕКТИВИЗАЦИЯ УСЛОВИЙ
ТРУДА И „РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ТРУДУ“

Резюме

В течение тридцатилетнего периода развитие социалистических общественных отношений развертывалось, по сути дела, адекватно феноменам объективно существующего материального мира, через преодоление

общественно-экономических противоречий, углубляемых трудностями начинания, „исключительности“ таких отношений в современной истории, без возможности пользоваться своим или чьим-либо опытом.

Положительные направления развития очевидны. Но, использовали ли субъективные силы соответствующие объективные обстоятельства и действовали ли, согласно им, в смысле оптимально возможных достижений, и единственно оправданных, в рамках исторической и объективно данной обусловленности?

Такие проверки необходимы, именно с научной точки зрения, когда диалектико-исторически анализируются направления тридцатилетнего развития — для наставления, осознания и будущего научно обоснованного оптимального развития.

В настоящее время „феномен самоуправления“ с своей разветвленной национальной терминологией в примерно сорока стран мира, в Югославии достиг своего наивысшего подъема. Из разнообразных форм „партиципации“ и самоуправления в мире, исходя из „информирования“, „консултирования“, „совещательного права меньшинства в управлении“, „права меньшинства в управлении“, „права управления производством“, вплоть до выражения содержательной определенности этой системы — „права управления производством, включая и право участия или соучастия в распределении вновь созданных стоимостей — прибавочной стоимости труда“, осуществленного только в Югославии, представляет одновременно наивысшую досягаемость развития идеи, теории и практики в мире, а это беспрерывно осуществляется сегодня только в нашей стране.

Оттуда „распределение по труду“ составляет классический социалистический принцип овеществления общественных отношений, точнее содержательную определенность этих отношений.

Это направление развития идеи и практики самоуправления разветвлялось, в определенном смысле, начиная еще от Парижской коммуны через Октябрьскую революцию вплоть до современного процесса социалистического преобразования мира, чтобы таким образом разрушалась, вечно присутствующая в классовой истории, отчужденность человека, в качестве деятеля и создателя в процессе труда, от средств производства, и чтобы выразились естественные права человека — новым способом определять технико-технологические отношения в процессе труда и организации, условия труда, и чтобы, по отношению к самому себе, непосредственно создавать общественно-экономические отношения, качественно изменять характер производственных отношений, то есть оживотворять социалистический принцип награждения по труду в смысле „за одинаковый по качеству и количеству труд, одинаково и вознаграждение“.

В историческом развитии система самоуправления от 1950 г. через Вече производителей (1952 г.); коммунальную систему и общественное самоуправление во внехозяйственных деятельности (1955); частичные права в распределении (1957); новую Конституцию (1953); хозяйственную и общественную реформы (1965); существующую конституцию (1974); и Закон об объединенном труде, особенно проявились проблемы объективи-

зации условий труда (в качестве общественного определения стоимости труда), и измерения труда рабочих организаций и каждого человека в отдельности как носителя живого труда. А это означало, на самом деле, определение отношений общественного содружества и человека — индивидуума и, согласно этому, системы стоимостей, связанных с человеком труда, точнее, с его общественной организацией в условиях постоянно развивающегося процесса свободной „ассоциации трудящихся“.

Измерение труда в трудовом содружестве в смысле одинакового производства и распределения и делового успеха трудового содружества, в отношении количества произведенных единиц, времени, ассортимента и качества, через прошлый и живой труд, в отношении средних условий труда — выражает соответствующее, этически обоснованное, нормальное и оправданное вознаграждение по труду. Кроме возможности измерения всех элементов связанных с отношением производства и распределения и реальными заработными платами в отношении производительности труда, является исключительно важным измерение живого труда, строго определяя, при этом, первенство на основе следующих факторов: знания, овеществления знания и соответствующего труда, условий труда (в первую очередь это здравоохранительные; ответственность на работе), особенно общественно-моральные; затем инициатива (творчество) и отношения на работе в смысле дальнейшего развития характера социалистического содержания для мобильности и творчества в процессе труда.

Все это вместе необходимые составные, которые ведут к естественному разнообразию на основе объективизации условий труда, в целях овеществления социалистического принципа „за одинаковый труд одинаково и вознаграждение“.

Недостаток решения этих проблем привел к усилению (если уже не пересилило) отрицательной стороны в преодолении противоречивости развития самоуправления, при чем программа распределения осталась, судя по всему, основной проблемой страны, с последствиями коммерческой алчности, частыми и ненормальными повышениями цен несоответствующей производительности труда, платежного дефицита с заграницей, отрыва населения за границу на работу, неожиданно объемного прилива крестьянства в города, а и неоправданных социальный различий.

Выход из положения видим в ангажировании субъективных сил на всех трудовых постах, особенно „функциональных“ (руководящих), имея в виду, в первую очередь, профессиональность — знания, трудовой опыт, способность, ответственность за работу, а только после этого по „ключу“. Удовлетворяя „структуральные“ и „региональные“ критерии, которые, конечно, имеют свое значение, но не первенствующее.

Последовательным в развитии субъективных сил в качестве рычага общественного развития, является моральный принцип, а этека, влияя примерами на всю иерархию вертикальных отношений, в том числе и общественную педагогику, труд и этически обоснованные социалистические отношения, в настоящее время нужнее, чем когда-либо.

Только последовательность и может привести к дальнейшему развитию системы самоуправления — к последовательным социалистическим общественным отношениям, основой которых является положение человека на основе его труда и результатов труда как наивысшей ценности социализма. Все это используется для направления поощрительных факторов на развитие трудового человека, исходя не только из подходящих отношений, но через коммерческую, эгоистическую систему определения стоимости труда идти к альтруистической системе определения стоимости труда и к самоуправленческим общественным отношениям.

